

УДК 159.9: 159.94

Онiщенко Н.В., д. психол. наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України, e-mail: n-onischenko@ukr.net;

Тiмченко О.В., д. психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України, e-mail: timchenko.psy@gmail.com.

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ РЯТУВАЛЬНИКІВ – УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ДО КЛЮЧОВИХ СМислоУТВОРЮЮЧИХ КАТЕГОРІЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена результатам дослідження неусвідомленого компоненту ставлення рятувальників: (а) до ситуації антитерористичної операції (АТО); (б) до себе після виконання професійних завдань в умовах АТО; (в) до найбільш показових екзистенціальних категорій, що набули для рятувальників – учасників АТО вагомого значення («минуле», «війна», «майбутнє», «моя професія» та «родина»).

Ключові слова: рятувальники – учасники антитерористичної операції, неусвідомлене ставлення, смислоутворюючі категорії життєдіяльності.

Статья посвящена результатам исследования неосознанного компонента отношения спасателей: (а) к ситуации антитеррористической операции (АТО); (б) к себе после выполнения профессиональных задач в условиях АТО; (в) к наиболее показательным экзистенциальным категориям, которые приобрели для спасателей - участников АТО особое значение («прошлое», «война», «будущее», «моя профессия» и «семья»).

Ключевые слова: спасатели – участники антитеррористической операции, неосознаваемое отношение, смыслообразующие категории жизнедеятельности.

Постановка проблеми. Головним нашим припущенням стала думка про те, що більшість наслідків, які спостерігаються у фахівців-рятувальників після їх повернення з АТО, можуть бути обумовлені емоціогенністю ставлення рятувальників до пережитої ними травматичної ситуації. Крім того, характер та спрямованість такого ставлення до «головних» категорій, які могли обумовити ці зміни, можуть поширюватись і на інші сфери життєдіяльності людини: родину, професію, життя, минуле, майбутнє тощо.

Таким чином, вивчення емоційних параметрів сприйняття рятувальниками ключових категорій, дозволить отримати більш повну та логічну картину змін та трансформацій, які мають місце в аспекті пережитої ними травматичної події.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш евристичною для вивчення неусвідомленого компоненту ставлення рятувальни-

ків – учасників АТО до ситуації локального збройного конфлікту та до самого себе після участі в АТО, можна вважати психодіагностичну методику «Кольоровий тест відносин» О.М. Еткінда [1; 2].

Використання «Кольорового тесту відносин» («КТВ») було здійснене нами за повною процедурою, адже ми проводили вивчення відношення до понять або категорій та до конкретної особистості (оцінка самого себе). Крім того, головним в нашому дослідженні стало визначення емоційної складової у відношенні до конкретного поняття та ступеня позитивності ставлення до нього або прийняття чи неприйняття даного явища особистістю.

Різноманітні дослідження свідчать, що розкид кольорів за фактором оцінки є меншим, ніж за фактором сили та активності [3]. Кольори представляють собою різноманітні сукупності сили та активності (наприклад: висока сила та висока активність – червоний; висока сила та низька активність – чорний; низька сила та висока активність – жовтий; низька сила та низька активність – фіолетовий тощо).

Кожен з кольорів має власне емоційне значення, отже розшифрування емоційного значення кольору надає опис відношення до поняття, що асоціюється з цим кольором.

Мета статті – емпіричним шляхом визначити ставлення рятувальників – учасників антитерористичної операції до ключових смислоутворюючих категорій життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Отримані за допомогою «КТВ» дані стосовно асоціації рятувальників¹¹ з категорією «Я сам», дозволили скласти узагальнену середньогрупову характеристику рятувальників, які виконували свої професійні обов'язки в зоні проведення антитерористичної операції (див. табл. 1).

Встановлено, що цих фахівців відрізняють скептичність, потреба у відстоюванні своїх інтересів, протидія обставинам, яка здебільшого має захисний характер. Зауважимо, що на перших позиціях в індивідуальному кольоровому виборі рятувальників з 2-ої групи стоять зелений та синій кольори.

Така діада свідчить про здебільшого позитивний стан, прагнення до визнання, потребу в діяльності, яка має привести до успіху. Зелений колір свідчить про твердість та супротив змінам, постійну потребу в увазі до своєї персони, яка проявляється в актуалізації до самоствердження. Це може трактуватись як засіб забезпечити власну безпеку та

---

¹¹ У дослідженні взяли участь 133 рятувальника, які не залучалися до виконання професійних завдань в умовах проведення антитерористичної операції (перша група досліджуваних) та 331 рятувальник – учасник АТО (друга група досліджуваних) – прим. автор.

самоповагу. Людина, яка ставить зелений колір на перше місце, бажає посилити впевненість у власній цінності, або через самоствердження або через отримання визнання від оточення, яке має захоплюватись її досягненнями.

Таблиця 1

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Я сам»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	3,23±1,92	2,70±1,86	1,97	-
2. Зелений	1,90±1,44	2,67±1,90	2,03	0,05
3. Жовтий	3,03±1,61	3,19±1,57	1,58	-
4. Червоний	4,50±1,69	4,15±1,74	1,44	-
5. Фіолетовий	4,33±1,62	5,04±1,53	2,11	0,05
6. Коричневий	6,30±1,34	5,62±1,63	2,00	0,05
7. Чорний	6,53±1,77	6,29±2,19	0,96	-
0. Сірий	5,96±1,90	6,24±1,92	1,17	-

Крім того, зелений колір може говорити про наявну внутрішню напругу, яка утворюється через намагання втриматись від проявів слабкості. Це, водночас, посилює почуття усвідомлення переваги над іншими людьми своєї сили, здатності контролювати події, управляти ними або направляти їх.

Той, хто ставить зелений колір на перше місце, бажає справити сильне враження. Йому хочеться, щоб його визнали. Він хоче утримати все, що йому належить, і домогтись свого, незважаючи на опір і перешкоди. Така поведінка може проявлятися в тому, що людина намагатиметься встановити контроль за своїм життям.

Присутність поряд з зеленим синього кольору свідчить про переважно спокійний психоемоційний фон. Синій колір, як і всі чотири основні кольори, є вираженням існуючої біологічної потреби: в фізіологічному плані - це потреба в спокої, в психологічному - у почутті задоволеності, тобто в спокої і задоволенні бажань.

Розглядаючи провідні «кольорові» позиції, які було отримано при підрахунку середньогрупових значень в 1-й групі, було встановлено наступні характеристики цих фахівців.

Так, поєднання на перших позиціях зеленого та жовтого кольорів свідчить про потребу у визнанні, бажання справити враження. Спостерігаються практичність та раціоналізм, тенденція до системного підходу при вирішенні проблем. У цих фахівців є звичка спиратись на накопичений досвід. Дуже помітними є орієнтація на власну думку, супротив зовнішнім обставинам та зрілість життєвої платформи. У деяких ситуаціях у цих випробуваних егоцентрована образливість, емоційна стрима-

ність, які переплітаються з потребами у подоланні існуючих обмежень, прагненні до самостійності у прийнятті рішень. При цьому досить актуальною є потреба у задоволенні нижчих потреб. Той хто обирає зелений і жовтий кольори, той потребує негайного визнання; він хоче поваги. З великим напруженням він спостерігає за тим, чи надають йому очікувану вдячність і підтвердження таким чином, щоб напруга (+ зелений) могла б знизитись (+ жовтий).

На наступному етапі було проведено вивчення неусвідомленого ставлення фахівців-рятувальників до найбільш показових екзистенціальних категорій, що набули для них, у зв'язку з останніми подіями, вагомого значення. Такими категоріями стали «минуле» (див. табл. 2 та табл. 3), «війна» (див. табл. 4 та табл. 5), «майбутнє» (див. табл. 6 та табл. 7), «моя професія» (див. табл. 8 та табл. 9) та «родина» (див. табл. 10 та табл. 11).

Аналізуючи отримані дані за показниками кольорових асоціацій з категорією «минуле», було встановлено, що в групі фахівців, які мали досвід виконання професійних завдань в умовах проведення бойових дій (2-га група), на відміну від випробуваних 1-ї групи, кольорові розкладки за цією позицією майже повністю співпадали з індивідуальною розкладкою (табл. 2 та табл. 3).

Таблиця 2

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Минуле»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	4,63±2,66	3,83±2,33	2,10	0,05
2. Зелений	3,73±2,37	3,50±2,43	0,75	-
3. Жовтий	3,43±2,09	3,52±1,93	0,84	-
4. Червоний	3,83±1,39	3,95±1,83	0,15	-
5. Фіолетовий	4,53±1,47	4,69±1,74	1,07	-
6. Коричневий	4,73±2,11	5,21±1,73	2,19	0,05
7. Чорний	5,80±2,39	5,98±2,35	0,87	-
0. Сірий	5,46±2,63	5,20±2,48	0,30	-

Можна припустити, що такий вибір пояснюється тим, що фахівці, які перебували в зоні АТО, відчувають певні зміни, які з ними відбулися за цей період.

При цьому ці зміни не завжди є усвідомленими або, скоріше, є такими, що не приймаються та не ідентифікуються як власні. Саме тому такий кольоровий вибір є прогнозованим в даному випадку.

Розгляд особливостей кольорових асоціацій з категорією «війна», дозволив встановити, що переважна більшість рятувальників 2-ої групи ототожнюють війну з чорним та сірим кольорами (табл. 4 та табл. 5).

Така картина дозволяє говорити про те, що війна обумовлює виникнення у цих випробуваних почуття безнадії, приреченості, прагнення чинити опір всьому та неадекватність.

Таблиця 3

Рангові показники кольорових асоціації з категорією «Минуле»

Категорії	Кольорова асоціація стосовно категорії «Минуле»							
	Синій (1)	Зелений (2)	Жовтий (3)	Червоний (4)	Фіолетовий (5)	Коричн. (6)	Чорний (7)	Сірий (8)
1 група (контрольна)								
«Я сам»	3	1	2	5	4	7	8	6
«Минуле»	5	2	1	3	4	6	8	7
2 група (експериментальна)								
«Я сам»	2	1	3	4	5	6	8	7
«Минуле»	3	1	2	4	5	7	8	6

Таблиця 4

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Війна»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	5,30±2,29	5,59±2,08	0,45	-
2. Зелений	5,76±2,40	5,69±2,19	0,59	-
3. Жовтий	5,46±2,31	5,35±2,04	0,98	-
4. Червоний	3,63±1,69	4,05±2,10	1,73	-
5. Фіолетовий	4,63±1,56	4,80±1,76	0,47	-
6. Коричневий	4,36±1,67	4,04±1,70	0,45	-
7. Чорний	3,66±2,96	2,75±2,53	2,41	0,05
0. Сірий	3,67±2,10	3,76±2,21	0,52	-

Таблиця 5

Рангові показники кольорових асоціації з категорією «Війна»

Категорії	Кольорова асоціація стосовно категорії «Війна»							
	Синій (1)	Зелений (2)	Жовтий (3)	Червоний (4)	Фіолетовий (5)	Коричн. (6)	Чорний (7)	Сірий (8)
1 група (контрольна)								
«Я сам»	3	1	2	5	4	7	8	6
«Війна»	6	8	7	1	5	4	2	3
2 група (експериментальна)								
«Я сам»	2	1	3	4	5	6	8	7
«Війна»	7	8	6	4	5	3	1	2

При цьому в 1-й групі випробуваних війна асоціюється з червоним та чорним кольорами. Можна припустити, що ці досліджувані від-

чувають виключно негативний настрій, злість та прагнення уникнути подібної несприятливої ситуації.

Зауважимо, що в обох випадках спостерігається тенденція до відсутності співпадінь у індивідуальних кольорових виборах обох груп та кольоровим рядом з категорією «війна».

Дещо інша ситуація спостерігається стосовно кольорових асоціацій по відношенню до категорії «майбутнє» (табл. 6 та табл. 7).

Таблиця 6

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Майбутнє»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	2,83±1,78	3,72±2,30	2,84	0,05
2. Зелений	2,70±2,05	3,50±2,16	2,67	0,05
3. Жовтий	3,80±2,09	3,43±2,03	0,88	-
4. Червоний	3,76±1,85	4,07±2,11	0,76	-
5. Фіолетовий	4,53±1,30	4,46±1,74	0,11	-
6. Коричневий	5,30±1,41	5,40±1,75	0,27	-
7. Чорний	6,56±2,16	5,85±2,40	1,98	-
0. Сірий	6,60±1,71	5,50±2,23	2,63	0,05

Жовтий і зелений кольори є лідерами в розкладці фахівців 2-ї групи стосовно даної категорії. Відносна гармонія жовтого і зеленого полягає в тому, що жовтий «дає» зеленому бачення перспективи, нових можливостей, а зелений жовтому – почуття реальності, можливості досягнення і реалізації «планів» жовтого.

Таблиця 7

Рангові показники кольорових асоціації з категорією «Майбутнє»

Категорії	Кольорова асоціація стосовно категорії «Майбутнє»							
	Синій (1)	Зелений (2)	Жовтий (3)	Червоний (4)	Фіолетовий (5)	Коричн. (6)	Чорний (7)	Сірий (8)
1 група (контрольна)								
«Я сам»	2	1	3	4	5	6	8	7
«Майбутнє»	3	2	1	4	5	6	8	7
2 група (експериментальна)								
«Я сам»	3	1	2	5	4	7	8	6
«Майбутнє»	2	1	4	3	5	6	7	8

Без зеленого, жовтий «будує» повітряні замки, а зелений, без жовтого, тільки зберігає те, що вже має. Жовтий колір свідчить про потребу в перспективі, виражає надії на краще, говорить про мрійливість.

В 2-й групі досліджуваних перші позиції при оцінюванні категорії «майбутнє» відведено зеленому та синьому кольорам. Синій колір на першій позиції символізує спокій, задоволеність; зелений – почуття впевненості, наполегливість, іноді упертість та потреба в самоствердженні.

Іншими словами, фахівці, які перебували в зоні АТО, на майбутнє покладають дуже великі сподівання, будують плани, прагнуть позитивних змін. Такі показники можна використовувати при створенні спеціальної програми з відновлення психічного стану фахівця-рятувальника після його повернення з зони бойових дій в якості ресурсу для подолання негативних переживань, що могли за цей період сформуватись.

Майже аналогічну картину ми спостерігаємо і стосовно кольорових асоціацій щодо категорії «родина» (табл. 8 та табл. 9).

Таблиця 8

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Родина»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	3,13±2,19	3,52±2,13	0,81	-
2. Зелений	2,70±1,84	2,69±1,83	0,66	-
3. Жовтий	2,86±1,71	3,02±2,07	1,25	-
4. Червоний	3,50±1,33	4,05±1,82	1,89	-
5. Фіолетовий	4,50±1,63	4,46±1,57	0,37	-
6. Коричневий	5,73±1,17	5,64±1,52	0,54	-
7. Чорний	7,10±1,51	6,51±1,99	1,15	-
0. Сірий	6,46±1,59	6,12±1,81	1,30	-

Таблиця 9

Рангові показники кольорових асоціації з категорією «Родина»

Категорії	Кольорова асоціація стосовно категорії «Родина»							
	Синій (1)	Зелений (2)	Жовтий (3)	Червоний (4)	Фіолетовий (5)	Коричн. (6)	Чорний (7)	Сірий (8)
1 група (контрольна)								
«Я сам»	3	1	2	5	4	7	8	6
«Родина»	3	1	2	4	5	6	8	7
2 група (експериментальна)								
«Я сам»	2	1	3	4	5	6	8	7
«Родина»	3	1	2	4	5	6	8	7

Зауважимо тільки, що в 1-й групі спостерігається більш щільний діапазон співпадінь між індивідуальною розкладкою кольорів та кольоровим вибором за категорією «родина».

Такі результати можуть бути пояснені ще і даними, які були отримані нами під час анкетування: тільки 27,88% рятувальників 2-ї

групи відмітили позитивне ставлення їх родин до того, що вони вимушені будуть працювати в зоні АТО, при цьому майже 40% родичів вкрай негативно сприйняли цю звістку, а в кожному третьому випадку близькі взагалі не знали про від'їзд рятувальника до зони АТО.

Зауважимо, що досить помітним є зв'язок та схожість виборів між індивідуальною розкладкою та такими категоріями як «минуле» та «родина» - вони (ці сфери життєдіяльності) можуть слугувати ресурсами, які можна буде використовувати в період відновлення.

Заключним кроком на цьому етапі дослідження стало вивчення ставлення рятувальників до своєї професії (табл.10 та табл. 11).

Таблиця 10

Показники середнього рангу кольору, що асоціюються у фахівців-рятувальників з категорією «Моя професія»

Кольори	1 група (не перебували в зоні АТО)	2 група (перебували в зоні АТО)	t	p
1. Синій	3,66±2,46	3,36±2,21	1,88	-
2. Зелений	3,40±2,09	3,50±2,02	1,69	-
3. Жовтий	3,50±1,73	3,79±2,06	0,58	-
4. Червоний	3,36±1,93	3,64±1,99	1,02	-
5. Фіолетовий	4,86±1,60	4,59±1,92	1,11	-
6. Коричневий	5,63±2,10	5,11±1,93	1,45	-
7. Чорний	5,90±2,24	6,01±2,24	0,30	-
0. Сірий	5,66±2,21	5,90±2,02	0,39	-

Відмітимо, що більшість випробуваних як першої, так і другої груп, мають достатній досвід професійної діяльності в аварійно-рятувальних підрозділах ДСНС України. Тому показники кольорових асоціацій стосовно власної професії для нас представляли не аби який інтерес.

Таблиця 11

Рангові показники кольорових асоціації з категорією «Моя професія»

Категорії	Кольорова асоціація стосовно категорії «Моя професія»							
	Синій (1)	Зелений (2)	Жовтий (3)	Червоний (4)	Фіолетовий (5)	Коричн. (6)	Чорний (7)	Сірий (8)
1 група (контрольна)								
«Я сам»	3	1	2	5	4	7	8	6
«Професія»	4	2	3	1	5	6	8	7
2 група (експериментальна)								
«Я сам»	2	1	3	4	5	6	8	7
«Професія»	1	2	4	3	5	6	8	7

Отже, як показали результати, синій та зелений кольори на перших позиціях у виборі було зафіксовано у рятувальників, які перебували в зоні проведення АТО і виконували там завдання за призначенням. Такий вибір говорить про те, що професія для рятувальників 2-ї групи асоціюється з почуттям задоволеності, спокоєм, прагненням до спокійної обстановки, небажанням брати участь у конфліктах, униканням стресу.

Наведені результати є досить прогнозованими, враховуючи те, що фахівці саме цієї групи перебували в зоні локального збройного конфлікту.

У 1-й групі випробуваних асоціації з категорією «*моя професія*» формувалися за допомогою червоного та зеленого кольорів. Такий вибір свідчить про активне бажання досягти поставленої мети, долати всі труднощі, прагнути високої оцінки своєї діяльності.

Зауважимо, що вищенаведене яскраво символізує різницю як у світосприйнятті взагалі, та і окремих сфер життєдіяльності рятувальників.

Окремо вважаємо за необхідне ще раз зауважити, що такі категорії як «минуле» та «родина», можна трактувати як ресурсні сфери життєдіяльності рятувальників, які тим чи іншим чином можуть бути використані в процесі організації відновлювального періоду фахівців Служби порятунку після їх повернення з зони проведення АТО.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, вивчення емоційних параметрів сприйняття рятувальниками ключових смислоутворюючих компонентів життєдіяльності дозволило отримати більш повну характеристику змін та трансформацій, які мають місце в аспекті пережитої ними травматичної події.

Неусвідомлене ставлення фахівців-рятувальників до найбільш показових екзистенціальних категорій: «минуле», «війна», «майбутнє», «моя професія» та «родина» показало, що фахівці, які перебували в зоні АТО, максимально ідентифікують себе з власним минулим, при цьому зміни, які відбулися з ними не завжди є усвідомленими або, скоріше, є такими, що поки що не приймаються та не ідентифікуються як власні.

Розгляд асоціативного вибору при роботі з категорією «війна» показав, що війна обумовлює виникнення у рятувальників почуття безнадії, приреченості, прагнення чинити опір всьому та неадекватність.

При вивченні неусвідомленого ставлення до майбутнього доведено, що фахівці, які перебували в зоні АТО, на майбутнє покладають дуже великі сподівання, будують плани, прагнуть позитивних змін.

Достатньо позитивне ставлення фіксується і стосовно кольорових асоціацій щодо категорії «родина».

Вивчення ставлення рятувальників до своєї професії показало, що оцінюючі власну професійну діяльність рятувальники, які перебували в зоні АТО, прагнуть до почуття задоволеності, спокою, прогнозованої обстановки, демонструють небажання брати участь у конфліктах, воліють уникати стресів.

Потребує подальшого вивчення розробка алгоритму організації та проведення психологічної роботи з фахівцями Служби порятунку після виконання ними професійних завдань в умовах надзвичайної ситуації військового походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: Учебник для вузов. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 384 с.
2. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодіагностике. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 528 с.
3. Головей Л. А., Рыбалко Е. Ф. Практикум по возрастной психологии. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 694 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burlachuk L. F. Psihodiagnostika: Uchebnik dlja vuzov. 2-e izd. Sankt-Peterburg: Piter, 2009. 384 s.
2. Burlachuk L. F., Morozov S. M. Slovar'-spravochnik po psihodiagnostike. Sankt-Peterburg: Piter Kom, 1999. 528 s.
3. Golovej L. A., Rybalko E. F. Praktikum po vozrastnoj psihologii. Sankt-Peterburg: Rech', 2002. 694 s.

УДК 159.9 – 057.36 (477)

Приходько І.І., д. психол. наук, професор, начальник науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України, e-mail: prikhodko1966@ukr.net

СУЧАСНА СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ

Проаналізовано генезис вітчизняних наукових досліджень проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю. Визначено та обґрунтовано загальні структурні елементи сучасної системи психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю: нормативно-правове забезпечення психологічної роботи з персоналом у звичайних та екстремальних умовах; професійна орієнтація кандидатів для вибору екстремального виду діяльності; професійний психологічний відбір кандидатів для здійснення екстремального виду діяльності; психологічний супровід професійної діяльності фахівців екстремального профілю. Розглянуто основні складові психологічного супроводу професійної діяльності фахівців екстремального профілю, до яких відносяться: психологічна підготовка фахівців для здійснення професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах; цілеспрямований психологічний підбір фахівців для конкретної професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічна